

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2008-09-28

UDK 811.163.6'28(497.4-14)

IZ ETIMOLOŠKE DELAVNICE SDLA-SI (OB IZIDU SDLA-SI II)

Rada COSSUTTA

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, SI-6000 Koper, Titov trg 5
e-mail: rada.cossutta@zrs.upr.si

IZVLEČEK

V prvem delu prispevka avtorica ob izidu druge knjige dialektološkega istrskoslovenskega atlasa SDLA-SI osvetljuje pomen regionalnih lingvističnih atlasov za razvoj slovenske dialektologije. Drugi del prispevka se osredinja na etimološko razčlenbo romanskih in germanskih izposojenk, ki jih je avtorica v atlasu izluščila iz razdelka, ki obravnava gozdarstvo in predelavo lesa. Nujnostne in priložnostne izposojenke, sopomenke, izpeljanke in zloženke jasno ponazarjajo pojav interference v istrskoslovenskem narečnem izrazju.

Ključne besede: SDLA-SI II, istrskoslovenski govori, pojav interference: romansko-germanske izposojenke

DAL LABORATORIO ETIMOLOGICO DELLO SDLA-SI (IN OCCASIONE DELLA PUBBLICAZIONE DELLO SDLA-SI II)

SINTESI

Nella prima parte del contributo l'autrice, in occasione della pubblicazione del secondo volume dell'atlante dialettologico istriano sloveno SDLA-SI, illustra il significato degli atlanti linguistici regionali per lo sviluppo della dialettologia slovena. La seconda parte del contributo è incentrata sull'analisi etimologica dei prestiti romanzi e germanici, estrapolati dall'autrice dalla sezione dell'atlante riguardante la silvicoltura e la trasformazione del legno. I prestiti di necessità e quelli occasionali, i sinonimi, i derivati e i composti evidenziano chiaramente il fenomeno dell'interferenza nel lessico dialettale istriano sloveno.

Parole chiave: SDLA-SI II, le parlate istriane slovene, il fenomeno dell'interferenza: prestiti romanzo-germanici

UVOD

Neizpodbitno dejstvo je, da je vznik lingvistične geografije spremenil vsa dotedanja videnja na jezikoslovno stroko. Gilliéronov kartografski prikaz francoske leksike je imel v naslednjih desetletjih in stoletjih nešteto posnemovalcev na eni strani in kritikov na drugi. Tudi oče slovenske dialektologije Fran Ramovš se je zavedal pomena lingvističnega atlasa in zanj izdelal tudi načrt, ki si ga je Tine Logar zastavil kot življenjsko nalogo, toda njegove uresničitve, žal, ni dočakal. Veliko let kasneje je po njegovi zamisli izid slovenskih regionalnih atlasov SDLA-Ts in SDLA-SI globoko zaoral ledino tržaške in istrskoslovenske lingvistične geografije, ki je danes v pravem razmahu.

Vsak doslej izdani slovenski regionalni atlas, tako prvi za tržaški Kras kot današnji za slovensko Istro, je le odprta knjiga, ki odpira slovenski in romanski dialektologiji nove razsežnosti ne samo za rekonstrukcijo besed, ampak tudi za rekonstrukcijo jezikovne podobe obravnavanega območja. Atlas je verodostojen posnetek stanja besed v določenem zgodovinskem trenutku, ni pa brezhiben, saj je odvisen od poteka raziskave, od utemeljenosti vprašalnice, od informantove razgledanosti in njegove gotovosti oziroma negotovosti, od preciznosti zapisovalca in še in še bi lahko naštevala. In vendar ko začneš brskati po njem, ti vsaka karta razgrinja tako jezikovno bogastvo, take včasih neslutene glasoslovne, oblikoslovne in sploh leksikalne barvitosti, ki odpirajo pot v nove jezikoslovne ugotovitve, v odkrivanje vedno novih jezikovnih plasti in tiste narodove preteklosti, ki bi bila že zdavnaj izbrisana, če je ne bi lingvistične karte iztrgale izumrtju in pozabi. Tudi SDLA-SI, ki je prvi narečni atlas slovenske Istre, nadaljuje tradicijo izdajanja lingvističnih atlasov v evropskem prostoru. Njegovo bogato leksikalno gradivo izpričuje pojav slovansko-romansko-germanske interference, ki se izraža v nenehnem prepletanju istrskoslovenskih izposojenk in v leksikalni razslojenosti istrskoslovenskega izrazja.

Namen pričujočega prispevka je iz razdelka SDLA-SI II, ki obravnava gozdarstvo in predelavo lesa, izluščiti večinoma romanske in germanske izposojenke. Tudi v tej panogi, ki jo sicer predvideva vprašalnica ASLEF, a v slovenski Istri zaradi geomorfskih značilnosti ni doživela pravega razmaha, se namreč iz istrskoslovenskega narečnega besedja da razbrati izredno leksikalno bogastvo. Pri etimološki razčlembi prevzetih besed se poslužujem tipične etimološke metode z navajanjem izposojenih izrazov in raziskovalnih točk atlasa, v katerih so ti izrazi izpričani. Sledi primerjava analiziranih izrazov z ustreznimi, večinoma istopomenskimi, termini v sosednjih govorih in narečjih z navajanjem podatkov, ki jih prinašajo zlasti dialektološki slovarji, in zadnjega izvora besede. Nekatere izposojenke izpričujejo pojav simbioze avto-

tonih in prevzetih izrazov v isti raziskovalni točki, kar je razvidno iz primerjave ekspresivnosti izposojenk s pristnimi narečnimi izrazi, ki nimajo ustreznega ekspresivnega naboja. Posebej je izpostavljena tudi skupina t. i. nujnostnih izposojenk, ki vključuje specifične termine brez vzporednic v obravnavanem govoru.

SEZNAM ANALIZIRANIH KART

- Karta 715: Gozdar
- Karta 716: Odmev
- Karta 718: Jarek, ki ga izdolbe deževnica
- Karta 726: Lesena koza za žaganje
- Karta 727: Deska 1,5 cm
- Karta 728: Deska 3 cm
- Karta 729: Deska 6 cm

ETIMOLOŠKA RAZČLEMB A PREVZETIH BESED

Karta 715: gozdar (sl. 1)

Medtem ko vzhodni in jugovzhodni del slovenske Istre izraza ne pozna (obmorski del slovenske Istre namreč nima gozdov), se v notranjem delu ob slov. novejšem izrazu *γoz'dar* pojavljajo sopomenke romanskega, germanskega in celo hrvaškega izvora:

1) romanizem (Pomjan) *'boškər* / (Osp) *'bøškər* z glasoslovnima inačicama (Osp, Dekani, Potok, Kubed, Marežige) *'buøškər* / (Potok) *'buøškar*, prim. milj. slov. (Korošci) *'buoškər* (SDLA-Ts 715), biz. *boscar* (Domini, 1985, 56), iz it. *bosco* 'gozd';

2) romanizem (Gračišče) *vərd'jan*, prim. trž. it. in istr. it. (Koper) *guardian* 'čuvaj', iz istopomenskega it. *guardiano* (Rosamani, 1990, 463);

3) romanizem (Belvedur) *'luγar* 'carduelis spinus', prim. istr. it. (Koper) in mugliz. *lugar*, trž. it. *lugaro* (Doria, Noliani, 1987, 338; Rosamani, 1990, 554). Ornionim, ki je tipična beneška oblika, Doria v prenesenem pomenu navaja kot oznako Avstrijca oz. gozdarja, ki jo zasledimo tudi na istrskoslovenskem območju;

4) germanizem (Pregara) *'fešnar* / (Hrastovlje) *'fešner*, iz n. *Förster* 'gozdni čuvaj, gozdar', je v primerjavi s sopomenko *γoz'dar* starejši izraz in nedvomno povezan z avstrijsko preteklostjo in železniško povezavo teh istrskih vasi;

5) hrv. izposojenka (Sočerga) *šu'mar*, prim. tudi *šúma* 'gozd' (ESSJ IV, 130; Karničar, 1990, 337), je ob sopomenki *γoz'dar* novejši izraz z zanimivim akcentskim premikom.

Karta 716: odmev (sl. 2)

Večji del slovenske Istre krije, z različnimi glasoslovnimi variantami, glagolska oblika za 3. osebo ednine *rəšpon'dava*, dobesedno 'odgovarja', ki je sicer romanskega izvora (prim. it. *rispondere* 'odgovoriti, odgo-

varjati'), toda z dodatkom slov. glagolske pripone z oblikoslovnega vidika prilagojena strukturi istrskoslovenskih govorov.

Karta 718: jarek, ki ga izdolbe deževnica (sl. 3)

Karta je tipičen primer izredne istrskoslovenske leksikalne barvitosti: slovanski leksikalni fond je namreč zastopan s termini (Črni Kal) *'jarək*, (Hrastovlje) *'razγor*, (Belvedur) *'jorak*, ki je hrv. izvora, (Sočerga) *ž'leḡ*, (Padna) *st'ryḡa*, (Potok) *ž'liḡ* / *žle'binā*, romansko interferenco pa izpričujejo naslednje izposojenke:

1) (Malija, Gažon, Pomjan) *fə'sau* / (Dekani, Gračiče) *fə'sāu* / (Dekani, Boršt, Krkavče) *fā'sau* / (Marezige, Pregara) *fā'sāu*, prim. tudi milj. slov. (Korošci) *fə'sau* (SDLA-Ts 497), kar je izposojeno iz istopomenskega istr. it. *fossal* (Rosamani, 1990, 398), ki je tudi trž. it. in bizj. izraz (Doria, Noliani, 1987, 245; Domini, 1985, 187; Rosamani, 1990, 398);

2) romanizem (Osp, Kubed, Sočerga) *kə'nau* / (Movraž) *ka'nau* / (Trebeše) *ka'nāu*, ki mu ustreza tudi istopomensko kraš. *kə'nau* (SDLA-Ts 718) oz. slov. *kanal* 'prekop, vodni jarek', je danes evropska kulturna beseda iz lat. *can(n)ālis* (ESSJ II, 14);

3) romanska interferenca je izrazita v Krkavčah, kjer je poleg že obravnavanega romanizma *fā'sau* izpričana sopomenka, prav tako romanskega izvora, *t'rešā*, ki jo lahko vzporejamo tudi s furl. *tressa* 'prečni pas' in furl. inf. *tressā* 'utrditi počez' (Pirona, 1983, 1214 d.), ki mu ustreza istopomensko trž. it. in istr. it. *tresar* (Doria, Noliani, 1987, 757);

4) izoliran romanizem je v Koštaboni *tron'bin*, prevzet iz istr. it. *tombin* / *trombin* 'pokrov odtočnega kanala; cestni jarek' (Rosamani, 1990, 1162), ki ga zasledimo tudi na Krasu (prim. istopomensko kriš. *tron'bin*, ki je tudi mikrotoponim).

Karta 726: lesena koza za žaganje (sl. 4)

Da seganje po romanski izposojenki večkrat ne izvira iz nujnostnih razlogov, kot se to dogaja v primeru pomanjkanja ustreznega izraza v lastnem govoru, pač pa da gre to pripisati določenemu govornemu položaju oz. potrebi po večjem ekspresivnem naboju, ki ga ima izposojenka v primerjavi s pristnim narečnim izrazom, je dokaz soobstoj oz. simbioza avtohtonih in prevzetih terminov v isti raziskovalni točki. Tak primer izpričuje karta 726: v Kubedu poleg slov. izraza *'kuān* zasledimo romansko sopomenko *kəvə'leḡ*, ki jo lahko vzporejamo z istopomenskim trž. it. in istr. it. *cavaleto* (Doria, Noliani, 1987, 139; Rosamani, 1990, 193) ter furl., bizj. in mugliz. *cavalèt* (Pirona, 1983, 110; Zudini, 1981, 70). Prav tako je v Padni, poleg slov. izraza *ko'bilca*, v rabi istopomenski romanizem *kəvə'leḡ*, v katerem je razvidna metaplazma prej navedenega *kəvə'leḡ*.

Karte 727, 728, 729, ki označujejo deske 1,5 cm, 3 cm oz. 6 cm, so klasičen primer t. i. nujnostnih izposojenk. Gre namreč za specifične tehnične termine, prevzete iz romanskega okolja, ki sintetično in učinkovito nadomeščajo opisne razlage, katerih se poslužujejo istrskoslovenski govorci za oznako istih predmetov.

Karta 728: deska 3 cm (sl. 5)

Romansko interferenco odražajo naslednji izrazi:

1) istr. slov. (Potok) *'ponte* / (Sočerga) *'ponte* / (Marezige) *'puḡonte*, prevzeto iz istopomenskega trž. it. in istr. it. *ponte* (Rosamani, 1990, 814);

2) istr. slov. (Gažon, Padna) *'uənčərca* z glasoslovnimi inačicami *'uončərca* v Pomjanu, *'unčərčā* v Krkavčah, *'vönčərca* v Trebešah in *'ončarica* v Pregari, prim. tudi slov. *unča* 'utežna mera', je izvorno romansko. Izposojeno je namreč iz it. (učeno) *uncia* / (ljudsko) *ōncia*, to pa iz lat. *uncia* 'dvanajstina celote' z dodatkom slovenske samostalniške pripone (ESSJ IV 263 d.);

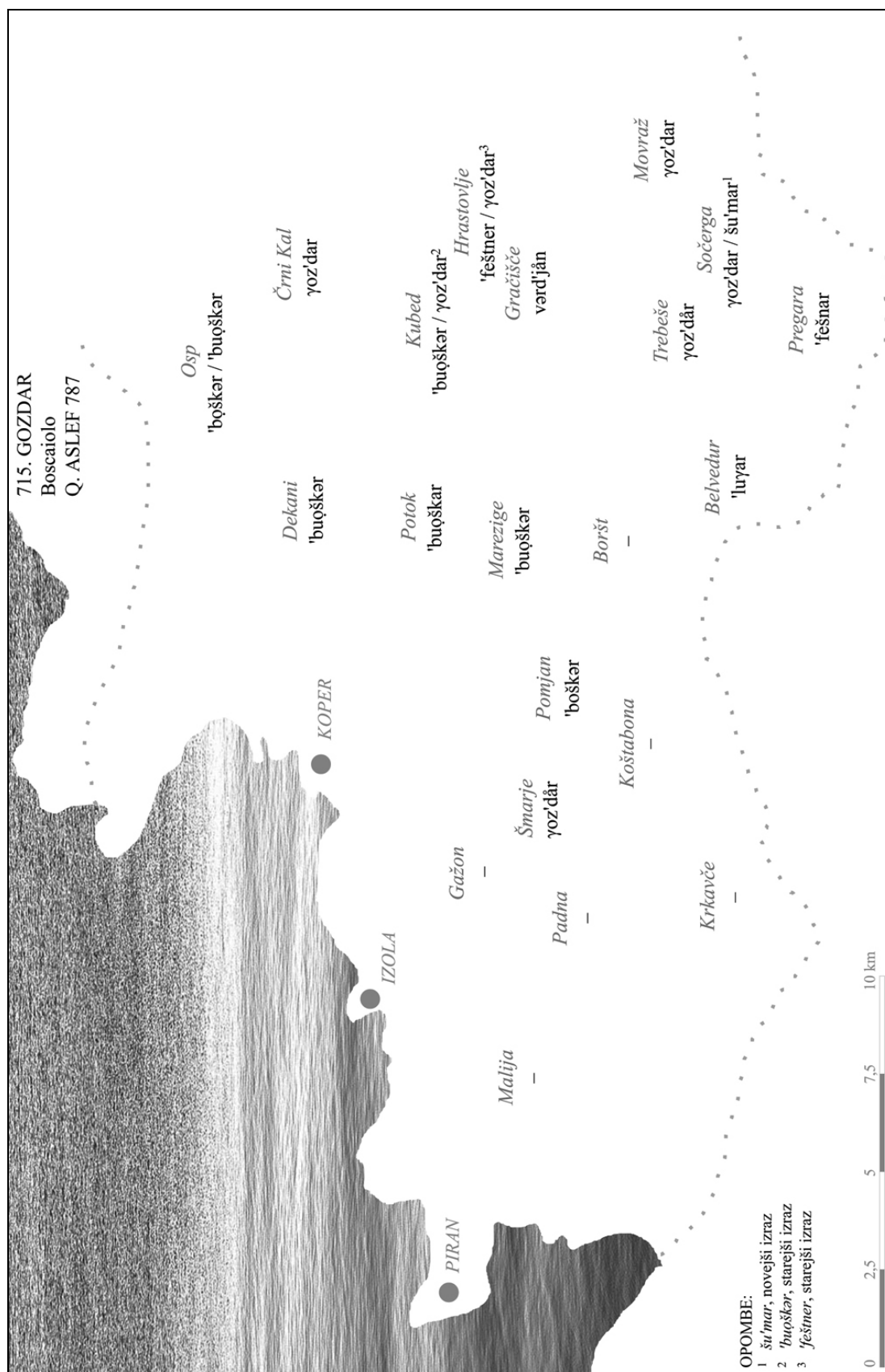
3) istr. slov. (Boršt) *tri'kuḡatərca* je zloženska, katere prva sestavina je slov. števnik *tri*, druga pa romanskega izvora (< it. *quarto* 'četrt, četrtnina') z dodatkom slov. samostalniške pripone.

Karta 729: deska 6 cm (sl. 6)

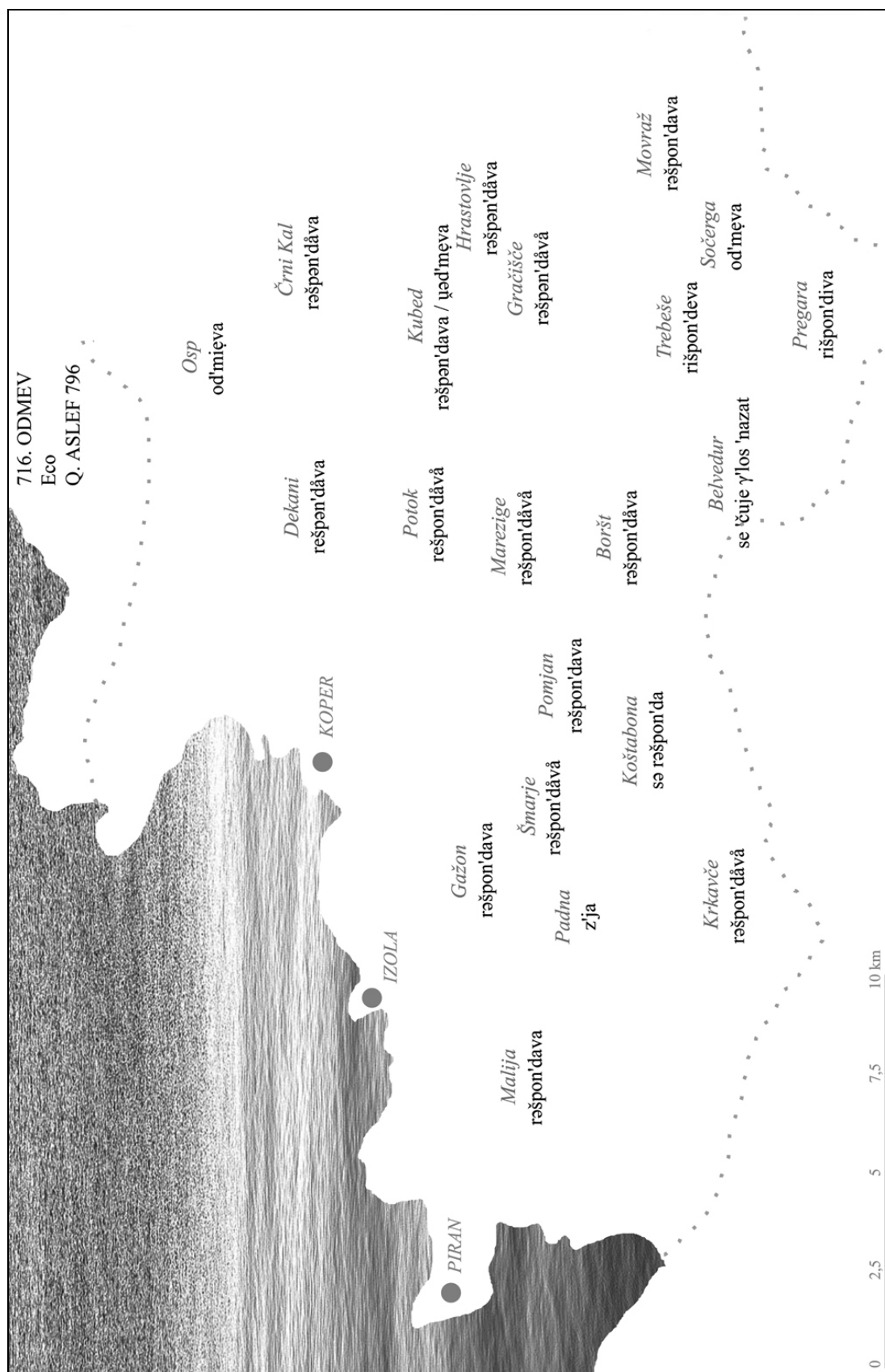
Poleg že navedenega romanizma *'ponte* prinaša karta 729 njegovo izpeljanko (Osp) *pənte'žel*, prim. tudi kraš. *ponti'žel* (SDLA-Ts 728, 729), ki je sprejeta iz trž. it. (tudi bizj.) *pontiçel* 'mostiček' (Doria, Noliani, 1987, 484; Domini, 1985, 351). Romansko prisotnost potrjuje tudi romanizem pl. *tra'veḡi* v Sočergi, prevzet iz trž. it. dem. *traveto* 'tramič' (Rosamani, 1990, 1173). Kot dokaz izredne razslojenosti istrskoslovenskega besedja navajam še dva germanizma na isti karti: istr. slov. (Črni Kal) *'dila*, prim. kraš. in slov. *dila* 'deska', iz bav. avstr. *Diele* (Striedter-Temps, 1963, 109), in istr. slov. (Sočerga) dem. *t'ramič*, ki je v pomenu 'pomožni tram' sicer splošno-slovensko, a germanskega izvora, iz srvn. *trām* (ESSJ IV 211; Striedter Temps, 1963, 239).

Karta 727: deska 1,5 cm (sl. 7)

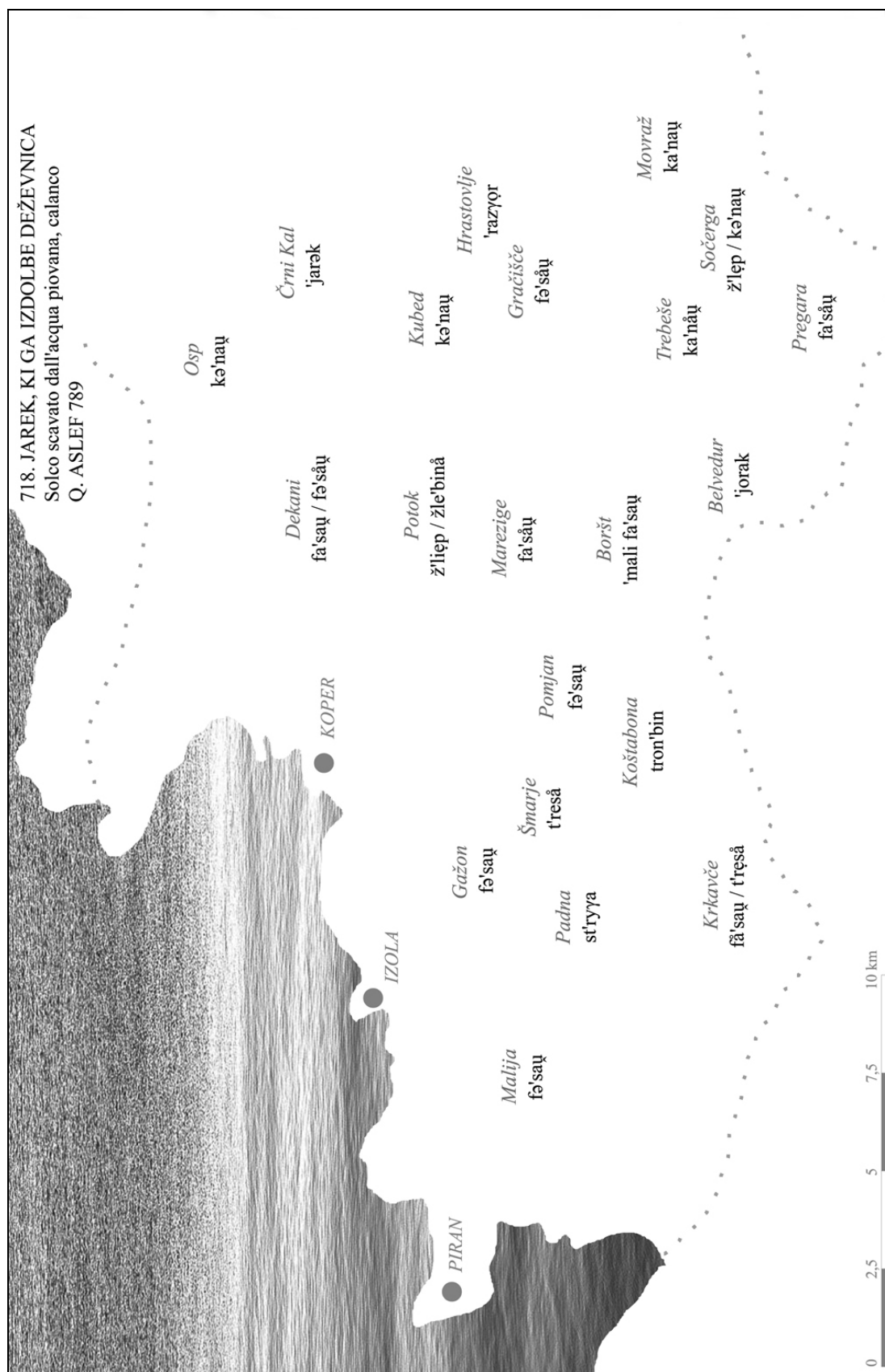
Na tej karti, poleg že razčlenjenih izposojenk, zasledimo dobro zastopan romanizem (Hrastovlje) *šku'reta*, prim. tudi kraš. (Zgonik) *šku'reta* (SDLA-Ts 727), / (Malija) *šku'reta* / (Krkavče) *šku'retā*, pretvorjen, prek metaplazme, v Črnem Kalu v maskulinizirano obliko *šku'reḡ*, poleg njegove glasoslovne inačice *ško'reḡ*, ki je izpričana v Gažonu, Pomjanu in Pregari. Vse izposojeno iz trž. it. in istr. it. *scureta* 'deščica' (Doria, Noliani, 1987, 606; Rosamani, 1990, 990).

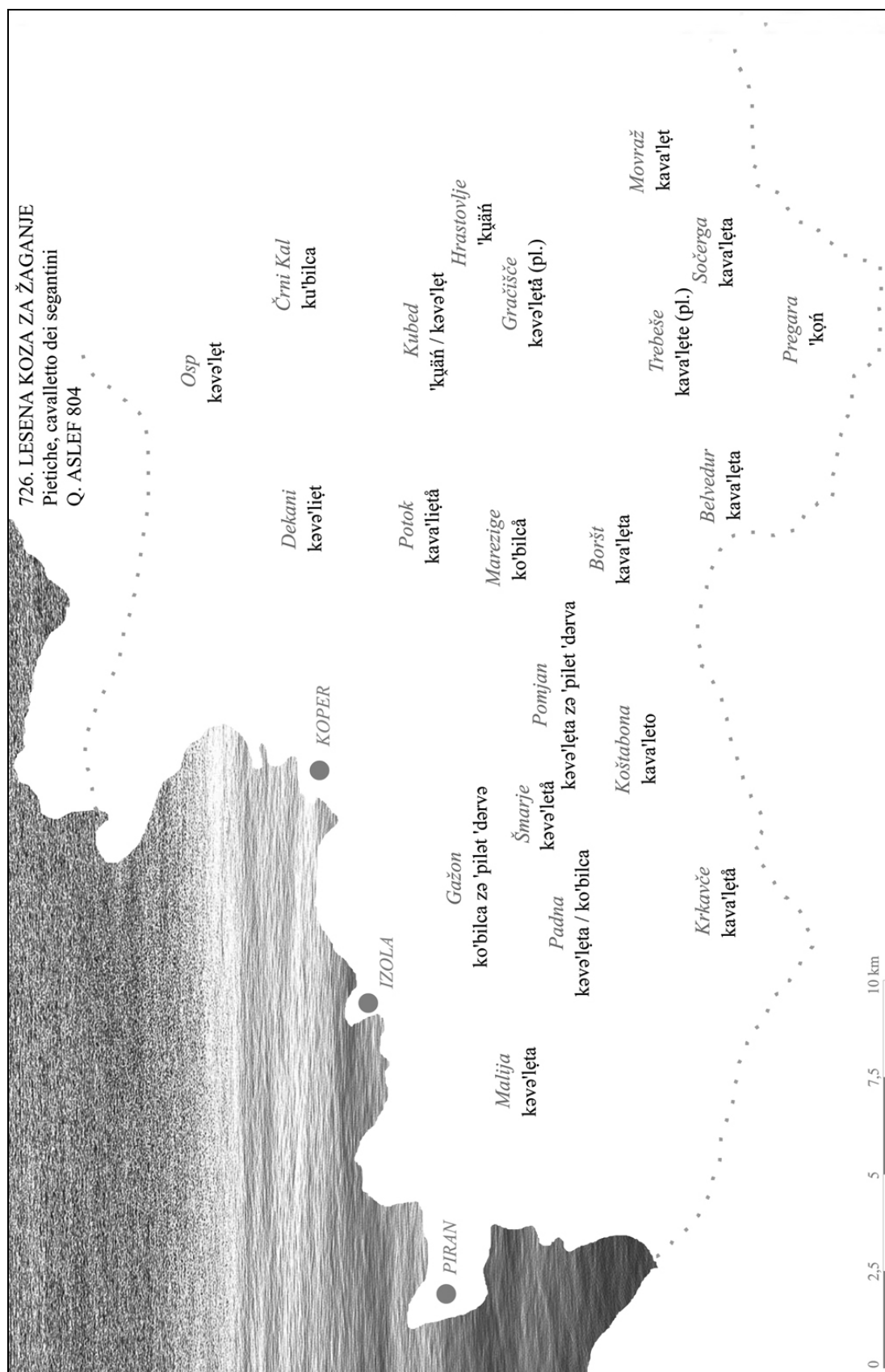
Sl. 1: Karta 715: gozdar.
Fig. 1: Map 715: forester.

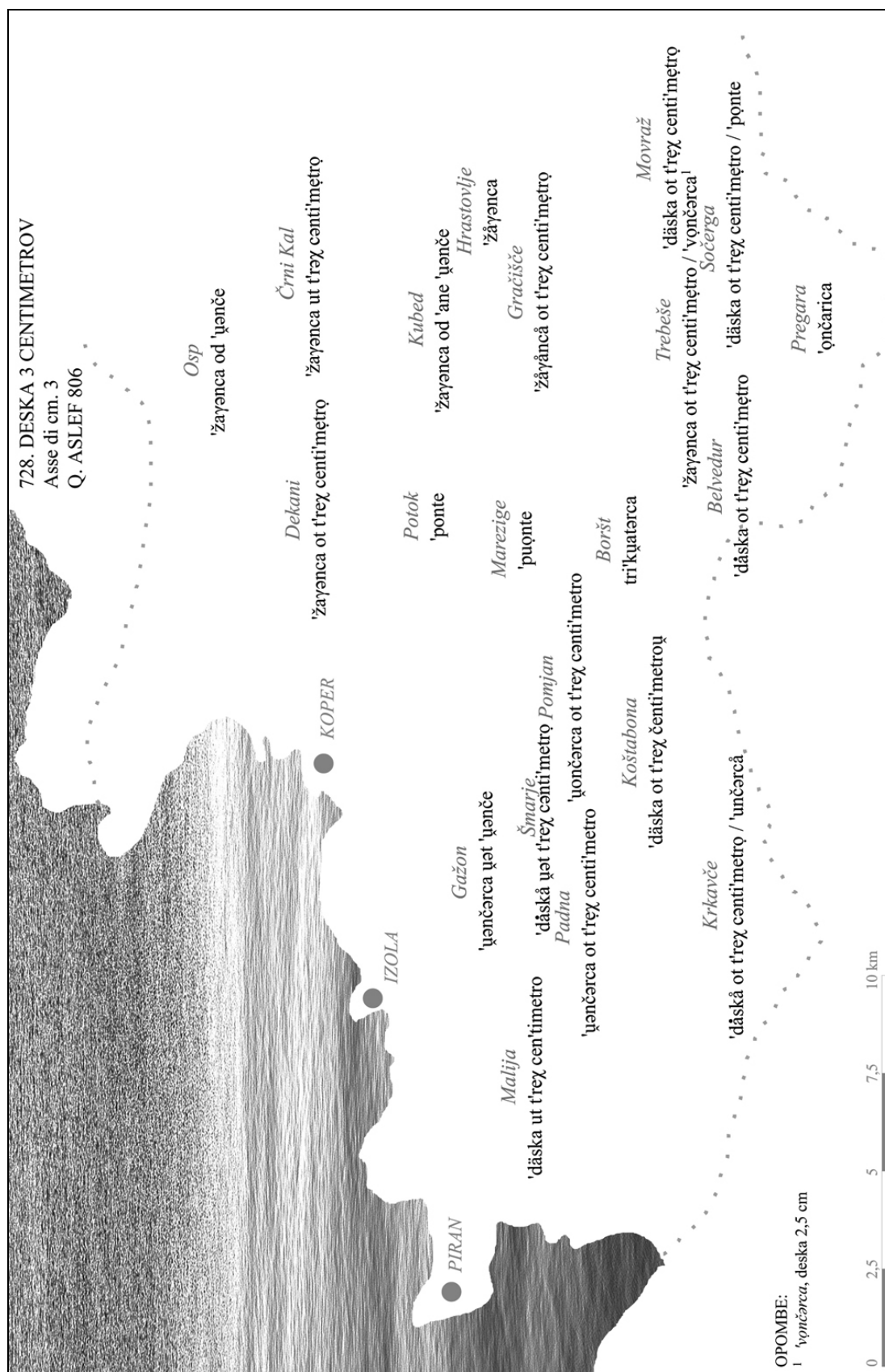
Sl. 2: Karta 716: odmev.
Fig. 2: Map 716: echo.

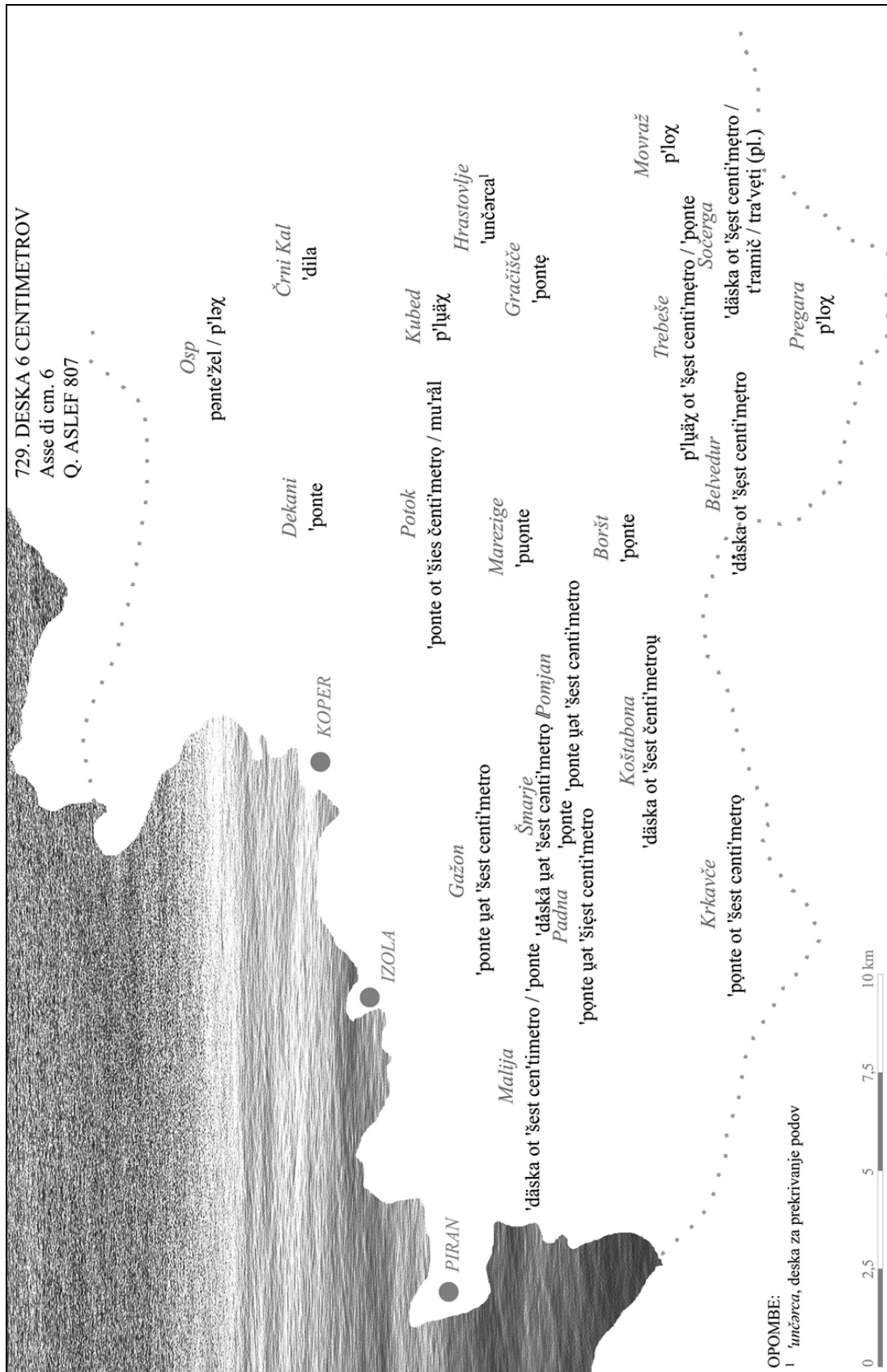
Sl. 3: karta 718: jarek, ki ga izdolbe deževnica.
Fig. 3: map 718: ditch excavated by rainwater.

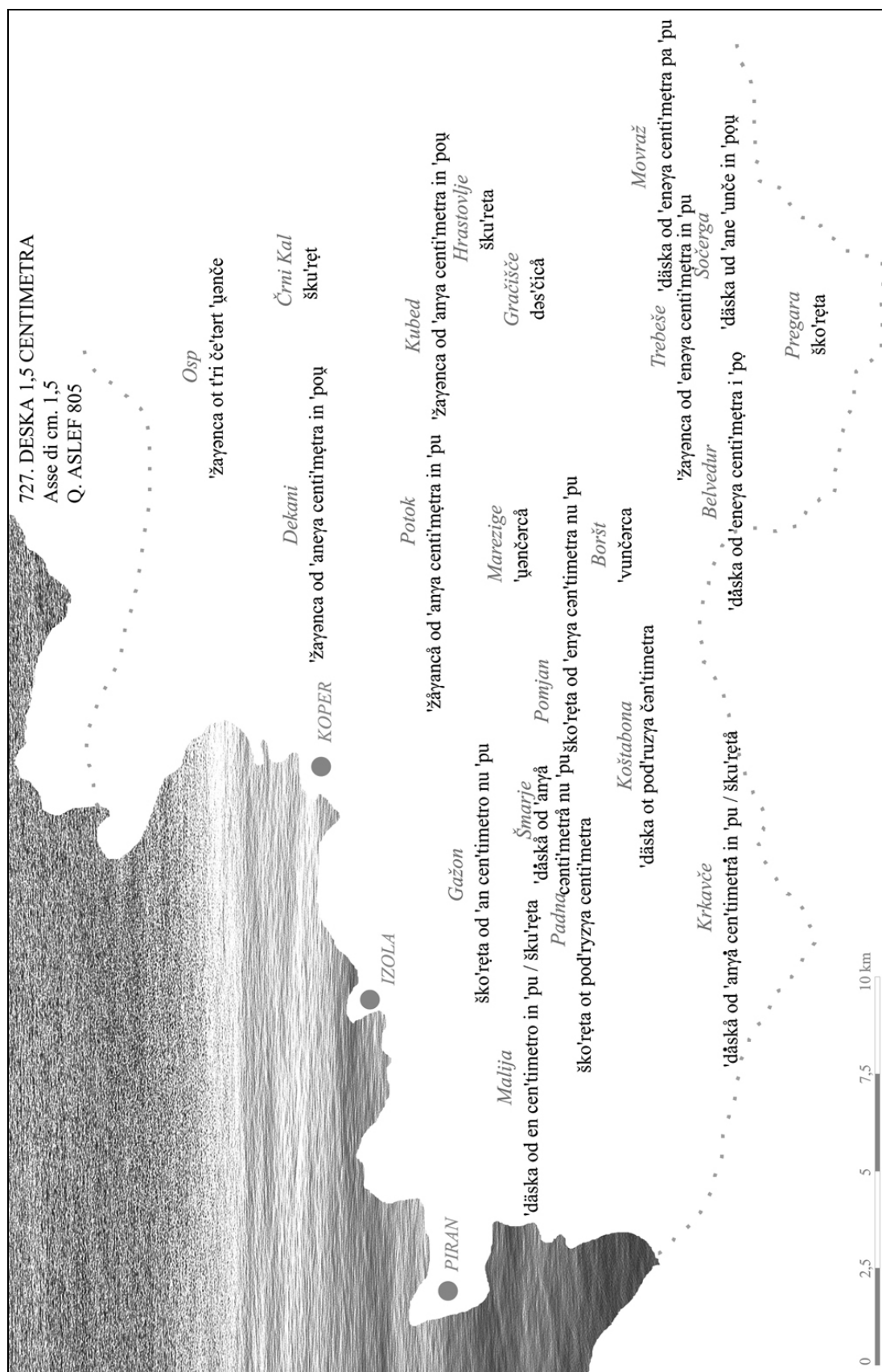
Sl. 4: karta 726: lesena koza za žaganje.
Fig. 4: map 726: wooden sawhorse.

Sl. 5: karta 728: deska 3 cm.
Fig. 5: map 728: board 3 cm.

Sl. 6: karta 729: deska 6 cm.
Fig. 6: map 729: board 6 cm.

Sl. 7: karta 727: deska 1,5 cm.
Fig. 7: map 727: board 1,5 cm.

SKLEP

Izposojeno istrskoslovensko besedje, ki sem ga razčlenila v tem prispevku, ni izraz šibkosti jezika, ampak le odraz njegove živosti. Evidentiranje izposojenega istrskoslovenskega leksikalnega fonda je le sredstvo za zanesljivejše in popolnejše poznavanje domačega govora. Zato je narečno gradivo, ki ga nudi atlas SDLA-SI, le osnova za vse bodoče nadgradnje istrskoslovenskih narečnih raziskav, ki bodo vsakokrat v odkrivanju interferenčnih pojavov in večplastnosti istrskoslovenskega izrazja na novo zarisale jezikovno podobo slovenske Istre.

Naslov prispevka ni naključen: tudi regionalni lingvistični atlas je lahko prava etimološka delavnica, v kateri se jezikoslovcu ob razčlembi vsake lingvistične karte odpirajo nove jezikovne razsežnosti obravnavanega območja.

KRAJŠAVE

bav. avstr.	bavarsko avstrijsko
biz.	bizjaško
d.	dalje
dem.	deminutiv(no)
furl.	furlansko
hrv.	hrvaško
inf.	infinitiv
istr. it.	istrskoitalijansko
it.	italijansko
kraš.	kraško
kriš.	kriško
milj. slov.	miljskoslovensko
mugliz.	muglizansko
n.	nemško
pl.	plural
prim.	primerjaj
slov.	slovensko
t. i.	tako imenovani
trž. it.	tržaškoitalijansko

FROM THE ETYMOLOGICAL WORKSHOP SDLA-SI (AT THE PUBLICATION OF SDLA-SI II)

Rada COSSUTTA

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1

University of Primorska, Faculty of Humanities Koper, SI-6000 Koper, Titov trg 5

e-mail: rada.cossutta@zrs.kp.si

SUMMARY

The publication of the second volume of Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre [Slovene Lexical Dialectological Atlas of Slovene Istria] (SDLA-SI II) presents the author of this contribution with an opportunity to answer a few questions that arise at the completion of such a comprehensive and long-term project. The dialect material of Slovene Istria, collected by means of field work and based upon the questionnaire of the regional linguistic atlas of Friuli (ASLEF) and then cartographically presented, opens up new dimensions for Slovene and Romance dialectology, for it provides a platform for further studies in this area.

In its essence, the Atlas is no more than an open book calling for phonetic, morphological, semantic and, above all, lexical studies to derive from it and draw a new, scientifically based, linguistic portrait of Slovene Istria. A unique opportunity is offered to the etymologist in particular, who by reconstructing word origins can analyse and record the diversity of Istrian dialects. Using concrete examples extracted from the section of the Atlas dealing with forestry and wood processing, the author attempts to illustrate the phenomenon of interference from the viewpoint of necessity- and occasion-based loanwords, synonyms, derivatives and compounds she came across when gleaning through the Istrian Slovene Atlas SDLA-SI II.

Key words: SDLA-SI II, Istrian Slovene dialects, phenomenon of interference: Romance-Germanic loanwords

LITERATURA

ESSJ – Bezljaj, F. (1976–1982–1995–2005–2007): Etimološki slovar slovenskega jezika, (I–V). Ljubljana, SAZU.

SDLA-SI – Cossutta, R., Crevatin, F. (2005–2006): Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre I–II. Koper, Založba Annales.

SDLA-TS – Cossutta, R. (1987): Slovenski dialektološki leksikalni atlas Tržaške pokrajine. Trst, Università degli Studi di Trieste, Slavica Tergestina.

Domini, S. (1985): Vocabolario fraseologico del dialetto 'bisiàc'. Bologna, Cappelli Editore.

Doria, M., Noliani, C. (1987): Grande dizionario del dialetto triestino. Trieste, Il meridiano.

Karničar, L. (1990): Der Obir-Dialekt in Kärnten, Die Mundart von Ebriach/Obirsko. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Pirona, G. (1983): Il nuovo Pirona, Vocabolario friulano. Udine, Società Filologica Friulana.

Rosamani, E. (1990): Vocabolario giuliano. Trieste, Lint.

Striedter-Temps, H. (1963): Deutsche Lehnwörter im Slovenischen. Wiesbaden, Harrassowitz.

Zudini, D. (1981): Dizionario del dialetto muglisano. Udine, Casamassima.